

ZEEWOORDEN

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende zeewoorden voor je op.

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedey, Fons Verheyde, Johan Termote, Tomas Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe, Arnout Zwaenepoel, Jan Seys

HOGE BLEKKER

Met zijn 33 meter is de Hoge Blekker in Koksijde het hoogste duin van onze kust en het enige duin hoger dan dertig meter. Halfweg de 19de eeuw waren dat er nog tien, maar door allerlei veranderingen en ingrepen moeten we het op heden doen met minder en lagere duinen.

EEN SCHITTEREND BAKEN VOOR ZEELUI

De Hoge Blekker te Koksijde is met zijn 33 meter de hoogste duin van de Belgische kust. *Blekker* is afgeleid van het West-Vlaamse werkwoord *blekken*, hetzelfde als *AN blikken*, dat 'schitteren' betekent. De Hoge Blekker was inderdaad een baken voor zeelui op weg naar onze havens, van ver op zee zag men zijn glinsterende witte kruin. Uit hetzelfde werkwoord *blekken* is ook de naam gevormd voor een andere hoge duin waarop men zich van op zee oriënteerde: de Blekkaard, op de grens van Bredene en Klemskerke. Ter plaatse wordt zelfs beweerd dat dit ooit de hoogste was, tot de bezetter tijdens de eerste wereldoorlog zijn top afgroef om daar een stuk geschut te kunnen plaatsen.

Het werkwoord *blikken* / *blekken* gaat terug op *blijken*, dat nu 'zichtbaar worden, zich vertonen' betekent, maar in het Oud- en Middelnederlands nog de oorspronkelijke betekenis van zijn Germaanse voorloper

Van nature en door toedoen van menselijke ingrepen onderging het duinlandschap langs onze kust belangrijke wijzigingen. De Hoge Blekker in Koksijde is op de dag van vandaag het hoogste duin van onze kust ©Westtoer.

**blican* had behouden, nl. net als *blikken* vandaag: 'schitteren, glanzen'. Iets wat trouwens ook geldt voor de zustervormen Oudengels *blican*, Oudsaksisch *blikan*, Oudhoogduits *blihan* en Oudfries *blika*. Het huidige Nederlandse *blikken* is met intensiverende medeklinkerverdubbeling en daarmee gepaard gaande klinkerverkorting uit *blijken* ontstaan. Voor de overgang *i > e* van de stamklinker zijn heel wat parallellen te vinden in het West-Vlaams: *lekken* voor *likken*, *pekkel* voor *pikkel*, *pekken* voor *pikken*, *blend* voor *blind*, *rebbe* voor *rib(be)* etc. *Blekken* ten slotte komt ook voor in een zegswijze die haar oorsprong vindt in de visserstaal. Van iets wat opvallend *blekt* of *schittert*, zegt men: *'t blekt lijk Klemskerke tegen 't ongeweerte*. Dat is een verwijzing naar de kerktoeren van het kustdorp Klemskerke, ook weer zo'n richtpunt voor vaarlui. Als die toeren door de zon werd beschenen tegen een achtergrond van donkere onweerswolken, leek hij een schitterende lichtpijl.

DUINEN OP WANDEL

De duinen zijn een dynamisch landschap, van nature veranderend in de tijd. Maar ook door menselijk ingrijpen onderging het duinlandschap in de loop der tijden belangrijke wijzigingen. Dat landschap behoorde immers reeds vanaf de 10de eeuw tot het zogenaamde grafelijk wildernisregaal, woeste gronden behorend tot het grafelijk domein, die als jachtgebied of als veeweidegrond ('vakerieën' of 'vacherieën') konden worden benut. Dit zou zo blijven tot de Franse Revolutie.

Enkel aan de Westkust blijft nog een sokkel van de oorspronkelijke duinengordel bewaard. Die oude kustbarrière beschermde vanaf ca 5000 jaar geleden de uitgestrekte veenvlakte tegen de invloed van de zee. Ter hoogte van de Midden- en de Oostkust zorgde het terugschrijden van de kustlijn vanaf de 14de eeuw ervoor dat de oerduinen snel werden opgeruimd. Aan de Westkust bleven ze echter bewaard als lage loopduinen (ca. + 6 à 7 m TAW hoog), die door de graaf goeddeels in cijns werden gegeven aan veehouderijen. Dit uitbatingssysteem werkte goed tot op het einde van de 13de eeuw. Daarna namen de verstuingen almaar toe. De oorzaken van dit verschijnsel waren velerlei. Er was de stagnerende economie en het slechte beheer. Mogelijk ook viel de begroeiing ten prooi aan vraat door konijnen, die hier in de 13^e eeuw als jachtwild waren uitgezet.

Vanaf dan beheerde men het duinengebied vooral als jachtgebied en als zeewering en dit onder gezag van de zogenaamde duinwachters. Deze grafelijke ambtenaren zorgden voor talrijke aanplantingen en

Een werkschets uit 1563, opgemaakt door de schilder Pieter Pourbus, geeft de doortocht van de Hoge Blekkerduin (rechtsonder) weer en laat zien hoe de abdij wanhopig naar nieuwe uitwegen richting polder zocht. © Musea Brugge - www.lukasweb.be - Art in Flanders vzw, foto Hugo Maertens.

windbrekers – de teksten spreken van *potten van stro* – om de duinen enigszins te stabiliseren. In periodes van onrust viel dit beheer geregeld weg, waardoor verstuingen opnieuw de bovenhand haalden. Die kwalijke ontwikkeling werd aangewakkerd door allerlei onoordeelkundige menselijke ingrepen. Zo vermeldt de Veurnse kroniekschrijver Pauwel Heinderycx (1633-1687) hoe tijdens de Franse invallen omstreeks het midden van de 17de eeuw de arme lieden het helmgras plukten voor het stoken van hun broodovens en de takken van struiken en bomen als brandhout aanwendden. De Westkust werd bovendien geconfronteerd met het verschijnsel van de paraboolduinen. Deze massieve en hoge sikkelvormige duinen, die zich in de 13de eeuw geleidelijk vanaf de zeereep vormden, schoven over de lage duinen heen om begin 18de eeuw uiteindelijk de polderrand te bereiken.

Van zulke verschuivingen vormen de migraties van de Hoge Blekkerduin en van de Galloperduin te Koksijde de bekendste voorbeelden, met de Duinenabdij en de dorpskern van Koksijde als 'slachtoffers'. De abdij, geheel in het duingebied gelegen, kreeg de doortocht van beide paraboolduinen te verwerken. De Galloperduin trok vanaf 1500 ten zuiden van de abdij door en

sloot hierbij de water- en de landweg naar de abdij af. Een werkschets uit 1563, opgemaakt door de schilder Pieter Pourbus, geeft die rampzalige toestand weer en laat zien hoe de abdij wanhopig naar nieuwe uitwegen richting polder zocht. De duin vervolgde zijn weg en overstroomde rond 1700 de dorpskern van Koksijde, die daardoor noodgedwongen meer zuidwaarts naar de polderrand diende te worden verplaatst. De meer noordelijk migrerende Hoge Blekkerduin zou de abdij uiteindelijk de genadeslag geven. Reeds in 1580 was een belangrijk gedeelte van het neerhof onder het zand verdwenen. Ca.1670 vermeldt dezelfde Heinderycx hoe de resten van de abdij vanonder het zand opnieuw tevoorschijn komen na het doortrekken van de duin. Beide paraboolduinen konden pas midden 19de eeuw een halt worden toegeroepen. Uit de afgelegde weg kunnen we de gemiddelde 'snelheid' en richting berekenen: het front van de zandrug verplaatste zich ongeveer 5m per jaar in de richting N 72-75°.

SPEELMAN

De voormalige sporthal 'De Speelman' in Heist is vorige zomer afgebroken. Ongetwijfeld dachten veel inwoners dat de naam verwees naar het type activiteit dat er plaats vond. Toch is niets minder waar. Een speelman of zee-engel of 'violevis' is een intussen sterk bedreigde platte haaiensoort.

EEN 'ENGEL' MET UITSTERVEN BEDREIGD

De speelman of zee-engel is een haai die door zijn afgeplatte en verbrede uiterlijk meer op een rog lijkt. Voor wie goed oplet valt op dat de borstvinnen, in tegenstelling tot wat bij roggen het geval is, niet over de volledige breedte aan de romp vastzitten en eerder als een soort vleugels zijwaarts strekken. De speelman houdt zich op nabij de zeebodem en is er vooral 's nachts actief. Overdag graaft hij zich ondiep in – met enkel de ogen en ademgaten uit het zand stekend – wat hem kwetsbaar maakt als bijvangst in de bodemvisserij. Het is een (plat)viseter, hoewel hij af en toe ook wel een schaaldier lust. Als hij niet vroeger is opgevisst, kan deze soort tot wel 2 m lang worden. De wijfjes broeden per worp 7-25 eieren uit in het lichaam, die als 24-30 cm grote zee-engeltjes levend ter wereld worden gebracht. In de 19de en begin 20ste eeuw was de speelman nog heel gewoon in het Noord-Atlantische gebied, inclusief in de Noordzee en Middellandse Zee. Hij kwam er vrij talrijk voor op dieptes van 5 tot 150 m. Maar zijn trage voortplanting en kwetsbaarheid ten aanzien van de bodemvisserij lijken de zee-engel fataal te zullen worden. Vandaag staat de speelman tussen andere met uitsterven bedreigde soorten op de zogenaamde Rode Lijst van de International Union for Conservation of Nature (IUCN). In de Noordzee wordt hij intussen al niet meer aangetroffen.

IN DE VORM VAN EEN VIOOL

Men zou deze vis, in het AN *zee-engel*, *speelman* genoemd hebben omdat hij enigszins lijkt op een viool. Vandaar ook de benamingen *violvis* en *violhaai* (WNT i.v.

viool). Het beeld van het instrument riep bij de naamgevers de gedachte op aan de artiest die het bespeelt, de muzikant of – in de (oudere) volkstaal – *speelman*. Die naamgeving vormt een mooie combinatie van twee courante benoemingsstrategieën. De *viool*-benamingen berusten op *metafoor*, d.i. benoeming naar gelijkenis. De overgang naar *speelman* heet *metonymie*: men noemt iets naar iets anders wat er in de werkelijkheid mee verbonden is. Een viool vraagt nu eenmaal om een violist die het instrument bespeelt.

Het AN-woord *zee-engel* (*Squatina squatina*) lijkt te zijn toegekend als tegenhanger van *zeeduivel* (*Lophius piscatorius*), ook wel bekend als *lotte* of *staartvis*. Biologisch is de zeeduivel nochtans een heel andere vis, behorend tot de beenvissen, terwijl haaien en roggen kraakbeenvissen zijn. Maar in zijn uiterlijke verschijning vertoont de zeeduivel voldoende overeenkomst met de zee-engel om door de wetenschappelijk onkundige waarnemer tot dezelfde soort te worden gerekend. Dat bovendien de vinnen van de zee-engel veel weg hebben van vleugels, zou de naamgeving begunstigd kunnen hebben.

Niettemin moet de oorsprong van *zee-engel* wellicht elders worden gezocht, al staat ook in die alternatieve verklaring de gelijkenis tussen de twee vissen voorop. Mogelijk is de naamgeving niet helemaal autochtoon, maar schatplichtig aan de Engelse zeeduivelbenaming, *angler* (*fish*). Letterlijk betekent dat 'hengelaar(svis)', wat verwijst naar een vlezig uitsteeksel op de kop van de roofvis, waarmee hij kleine visjes lokt. *Angler* werd door Nederlandssprekende vissers begrepen als *engel*, en hetzelfde misverstand leidde ook in het Frans tot de

engelachtige benamingen *ange* en *angelot* voor de zeeduivel. Anders dan in het Engels en het Frans ging men in het Nederlands de naam toepassen op de zee-engel. Tekenend voor de verwarring van de twee soorten is ook nog dat de zee-engel in de Oostendse visserstaal *zeeduivel* heet, terwijl de zeeduivel er *staert* of *rochefretter* wordt genoemd.

Bibliografie

- Seys J., M. Decler, A. Zwaenepoel, J. Termote, J. Cornilly & D. Bonte (2009). Onze kust anders bekeken. Het Bronzen Huis, Antwerpen.
- HAROkite fiche zee-engel: www.vliz.be/imisdocs/publications/281202.pdf
- SharkTrust: www.sharktrust.org/shared/downloads/factsheets/angleshark_st_factsheet.pdf
- IUCN: www.iucnredlist.org/details/full/39332/0
- WNT = Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's Gravenhage/Leiden, 1864-1998 (<http://gtb.inl.nl/?owner=WNT>).

Een speelman, zee-engel of 'violevis' is een sterk bedreigde, platte haaiensoort die intussen in de Noordzee niet meer voorkomt. (c) Marc Dando - Wild Nature Press - www.wildnaturepress.com/our-titles/sharks-rays-and-chimaeras/.